

PO KOLENA V NATUŘE

TEXT A FOTO: RNDI: ONDŘEJ BÍLEK

Rašeliniště na Soumarském mostě v nivě Teplé Vltavy v uplynulých letech prošlo revitalizační úpravou. Po opětovném zavodnění dochází k obnově rašelino tvorných procesů a postupnému návratu typických druhů – suchopýřů a ostríc.

V územích soustavy Natura 2000 jsou chráněny celoevropsky nejvýznamnější druhy a přírodní stanoviště (neboli habitaty), nepřekvapí tedy, že v nich nechybí ani rašelinné a slatinné biotopy. Ochrana rašeliniš odráží jak jejich hydrologický význam (v krajině fungují jako „houba“ nasávající a zadržující vodu), tak jejich biologické hodnoty (ostrovy výskytu unikátních organismů, které jsou významným přírodním dědictvím evropských států).

CO JE VLASTNĚ RAŠELINIŠTĚ

Samotný pojem rašeliniště se zdá být na první pohled triviální. Z geobotanického hlediska jako rašeliniště chápeme biotopy, jejichž společným jmenovatelem je nadbytek vody a výrazně vyvinuté mechové patro s dominancí rašeliničů. Hromaděním odumřelé biomasy těchto mechů v mokru, bez přístupu vzduchu, dochází k postupné tvorbě rašeliny (humolitu). Rašelino tvorné procesy na dnešních rašeliništích probíhají pomalu, ale dlouho, většinou už po tisíce let. Zdaleka ne každý výskyt rašeliničů znamená existenci rašeliniště. Např. definice rašelinného lesa počítá alespoň s 50 cm mocnou vrstvou humolitu, jinak se jedná o „běžná“ podmáčená stanoviště. Jinými slovy – rašeliny tu musí být aspoň po kolena. Různé typy rašelinišť se ale vzájemně odlišují některými důležitými přírodními podmínkami (např. množstvím a vlastnostmi vody) a v návaznosti na to pak i druhovou skladbou společenstev.

VÝSKYT RAŠELINNÝCH BIOTOPŮ

Rašeliniště a slatinoviště, lokálně zvaná i slatě nebo blata, vznikají tam, kde převažují srážky nad výparem, nebo na prameništích, kde se nadbytečná voda zadržuje a neodtéká. Na rozdíl od luk či lesních porostů bývá výskyt rašelinišť v krajině zpravidla maloplošný. V rámci soustavy Natura 2000 je najdeme logicky hlavně v klimaticky chladnějších a méně členitých územích, např. v severní Evropě – ve Švédsku, Finsku, na Britských ostrovech, v Polsku či Německu. Území s rašelinnými biotopy byla vždy obtížně obhospodařovatelná, a tak si lidská činnost nezřídka vynutila jejich změny a přetváření. Historicky šlo především o odvodňování lesů kvůli produkci dřeva, případně meliorace rašelinných luk. Zásadní destruktivní zásahy do rašelinišť přišly s přímou těžbou rašeliny. Vysušené bloky humolitu byly používány jako topivo (ve Škotsku či Irsku je pálení rašeliny dodnes nenahraditelnou

Dominantními druhy ve všech rašeliništních biotopech jsou mechy, a zejména rašeliničky. Podle místních podmínek (např. pH, obsah minerálů atd.) se jich vyskytuje celá škála.

Borový porost s blatkou v EVL Dářská rašeliniště. Mocnost rašeliny zde přesahuje 1,5 m.

Horské vrchoviště v Krkonoších. Otevřené plochy se zde střídají s porosty kleče a zakrslými smrcinami, v podrostu dominují suchopýry a keříčky brusnic.

součástí výroby whisky), jinde se rašelina využívá k lázeňským účelům či jako zahradnický materiál. Rašelinných biotopů začalo rychle ubývat s rozmachem průmyslového dobývání. Zachovalá rašeliniště jsou proto považována za prioritní naturové habitaty, předmětem ochrany lokalit bývají ale i narušené plochy schopné přirozené obnovy (nebo je-li reálná jejich revitalizace).

NENÍ RAŠELINIŠTĚ JAKO RAŠELINIŠTĚ

Zmínil jsem už, že rozlišujeme několik typů rašelinišť. Nejtypičtějším příkladem rašelinného prostředí jsou asi pro většinu čtenářů vrchoviště, tedy obvykle horská rašeliniště ve vyšších polohách na vrcholových plošinách či plochých rozvodích. Základním rysem vrchovišť je jejich syčení výhradně srážkami (podzemní vody se zde neuplatňují – nepropustné podloží). Ze závislosti na srážkové vodě vyplývá také nedostatek minerálních živin a vysoká kyselost prostředí. Vegetační dominantou jsou zde rašeliničky, dále šáchorovité rostliny (suchopýry, ostřice) a keříčkovité porosty brusnic (borůvka, brusinka, vlochyně, klikva), případně šichy nebo vřesu. Centrální části vrchovišť bývají často bez souvislého dřevinného porostu; mezi vyvýšenými kompaktnějšími trsy vegetace (bulty) se vyskytují drobné vodní plošky (tzv. šlenky), někdy i malá jezírka. Jmenujme např. Malé a Velké mechové jezírko v Jeseníkách (součást EVL Rejvíz), Jezerní a Tříjezerní slat' v EVL Šumava nebo Úpské rašeliniště v EVL Krkonoše. V Jizerských horách jsou významnými lokalitami Rašeliniště Jizery a Rašeliniště Jizerky. Velké plochy vrchovišť (zčásti degradovaných, ale schopných přirozené obnovy) jsou předmětem ochrany např. v EVL Krušnohorské plató či Novodomské a Polské rašeliniště. Odtěžená vrchoviště, kde se ale stále místy setkáme s dobře zachovalými rašelinnými společenstvy, najdeme i ve Slavkovském lese (EVL Krásenské rašeliniště, EVL Kladské rašeliny).

Slatinná a přechodová rašeliniště se od vrchovišť liší především vazbou na vývěry podzemních vod, založené často na tektonických poruchách či geologických zlomech. Vzhledem k vyššímu obsahu minerálů v těchto vodách se o slatiništích a přechodových rašeliništích mluví jako o minerotrofních rašeliništích. Na rozdíl od silně kyselých,

Přechodové rašeliniště v EVL Dářská rašeliniště související s geologickým rozhraním, kde dochází k vývěrům podzemních vod.

Božídarské rašeliniště v EVL Krušnohorské plató s mozaikou přírodních i člověkem ovlivněných rašelinných luk i lesů.

EVL Šumava je lokalitou s největším výskytem všech rašelinných stanovišť v ČR – ať už jde o blatkové bory (na fotografii), otevřená vrchoviště či přechodová rašeliniště.

srážkami dotovaných (ombotrofních) vrchovišť je zde reakce jen mírně kyselá nebo neutrální. Vrstva organogenních sedimentů je tvořena buď rašelinou (humolit vzniklý jako na vrchovištích z odumřelých částí rašeliničů či dalších mechů) nebo slatinou (organogenní sediment s výrazným obsahem zbytků cévnatých rostlin, především ostřic a dalších šáchorovitých). Společenstva těchto rašelinišť bývají druhově bohatší, uplatňují se na nich v daleko větší míře různé druhy ostřic a více druhů mechů, z rašeliničů se vyskytují druhy tolerující vyšší pH. Tento typ rašelinišť se může vyskytovat i v okrajových částech vrchovišť, často souvisí s pramennými vývěry u úpatí svahů nebo navazuje na obhospodařované vlhké louky či zamokřené okolí rybníků (jako příklad kombinace všech uvedených faktorů můžeme uvést např. EVL Dářská rašeliniště ve Žďárských vrších).

Rašelinné lesy jsou dalším prioritním přírodním stanovištěm. Jednotka zahrnuje hned několik typů lesních porostů, které se v závislosti na přírodních podmínkách liší dřevinnými dominantami (rašelinné smrčiny, březiny,

blatkové či brusnicové bory, případně vrchovištní porosty kleče). Setkat se s nimi můžete jak na okrajích otevřených vrchovišť, tak ale také v různých pánevních polohách a v okolí rybníků (třeba jako již zmíněná Dářská rašeliniště, ale také na Třeboňsku – EVL Červené blato, EVL Borkovická blata či v EVL Jestřebsko – Dokesko). Rašelinné lesy bývají rozvolněné a běžně se prolínají i s dalšími uvedenými rašelinnými biotopy, v jejich podrostu se uplatňují i druhy otevřených vrchovišť či přechodových rašelinišť. Za zmínku stojí některé taxony dřevinného patra – specialisty na rašeliniště jsou např. bříza pýřitá, borovice blatka, kleč nebo několik dalších hybridogenních taxonů borovic (zpravidla různé formy kříženců blatky, kleče a borovice lesní).

Všechny výše uvedené typy rašelinišť jsou v ČR nejhojněji zastoupeny na Šumavě, kde dohromady pokrývají tisíce hektarů. Další stovky ha rašelinných biotopů najdeme v Krkonoších a v Krušných horách, menší plochy i v dalších obvodových pohorích Českého masivu. Některé rašelinné (přesněji řečeno slatinné) habitaty se naopak vyskytují převážně ve vnitrozemí. Specifickým fenoménem jsou třeba zásaditá (vápnitá) slatiniště, tzv. černavy, vyskytující se prakticky jen od nížin do podhůří. Jednoznačným těžištěm výskytu této jednotky jsou Střední

Těžbou rašeliny a odvodněním zcela degradované vrchoviště (EVL Krásenské rašeliniště ve Slavkovském lese).

Čechy – např. EVL Hrabanovská černava, Žehuňsko, Kokořínsko, další významnější výskyty známe ještě v EVL Jestřebsko – Dokesko; jinde se tento biotop nachází jen zcela ojediněle.

TYPICKÉ RAŠELINIŠTNÍ DRUHY

Z keříčkovitých zástupců rašeliništní flóry jsou vedle brusnic významnými druhy šicha, kyhanka sivolistá či rojovník bahenní, zajímavostí je třeba i plazivá bříza trpasličí. Mezi charakteristické druhy patří také celá řada (jinde vzácných) ostřic – nejvzácnější jsou ostřice dvoudomá, o. šupinoplodá či o. vrchovištní. Na úživnějších slatiništích, vyznačujících se i pestřejším druhovým složením, se setkáme vedle celé plejády dalších i s ostřicí Davallovou. Populární jsou masožravé druhy – rosnatky a tučnice. Mnoho rašelinných i slatinných druhů je typických svou slabou konkurenční schopností – např. z čeledi orchidejovitých je to krušík bahenní, vstavač bahenní či některé prstnatce.

Dosud jmenované druhy nejsou jednotlivými předměty naturové ochrany, ale tvoří součást rašelinných habitatů. Jediným evropsky významným rostlinným druhem

Klička bahenní je typickým druhem pro horská vrchoviště.

Bříza trpasličí (Betula nana) se na českých rašeliništích vyskytuje pouze na Šumavě, v Krušných a Jizerských horách.

Mechové polštáře rašeliničku jsou příležitostí pro konkurenčně slabé druhy rostlin, včetně např. „masožravé“ rosnatky okrouhlostá (Drosera rotundifolia).

(předmětem ochrany EVL) na českých rašeliništích je hlízovec Loeselův. Je paradoxní, že nejbohatší naleziště této kriticky ohrožené orchideje u Jestřebí vzniklo vytěžením někdejšího rašeliniště; aktuálně zde hlízovec roste na jednotlivých bultech nízkých ostřic, na obnaženém vlhkém písku či slatině v řídkých, zatopených rákosinách. Jedním z mála druhů evropsky významných mechů je pak srpnatka fermežová, vyskytující se u nás na otevřených či slabě zastíněných a trvale vlhkých stanovištích, jakými jsou nížinná a přechodová rašeliniště, bažinaté louky či okraje zrašelinělých vodních nádrží. Z naturových druhů rašelinné fauny žije v ČR jediný – střevlík Menétriesův. Tento na rašeliniště úzce specializovaný druh, žijící pouze ve vrstvě živých rašeliničků, se vedle Šumavy, navazujících Boletic (a okrajově také Novohradských hor), vyskytuje už jen v Krušných horách. Spolu s ostatními představiteli rašelinné fauny a flóry je v soustavě Natura 2000 chráněn jako společné dědictví evropských států. Jediné ohrožení těchto ekosystémů pochází – bohužel – výhradně od člověka.